

»MUŠKI« I »ŽENSKI« OTOK MARINA CARIĆA

Dubravka Crnojević-Carić

Redatelj o kojemu je riječ, često je znao pričati o ranom šoku prihvaćanja svog »službenog« imena, te prepoznavanja moguće dvostrukosti, odnosno udvojenosti identiteta. Naime, kada je krenuo u prvi razred, učiteljica je prozvala »Marin Carić« – nitko se nije javio; »Marin Carić!« – opet tišina; »Marin Carić!« – glas učiteljice bio je uzbuđen i ljut. U tom je trenutku Rinku Cariću prostrujalo glavom: »Pa to ona mene proziva«.

I tako se Rinko po prvi puta podigao, ne bi li činom potvrdio dominaciju drugog simboličkog sustava, sustava koji ga je nazivao »Marinom«, njemu do tada stranim imenom. Za budućeg su redatelja zauvijek ostala postojati dva paralelna simbolička sustava – onaj koji je zazivan glasom njegove majke, i onaj koji je prozivao učitelj/ica.

Redateljski je opus Marina Carića promišljen: evidentna je sklonost udvojenim stvarnostima, zrcalnim odnosima, parodijskim dvojnicima, paralelnim narativnim nizovima, koju realizira naslanjajući se na svjetske klasike, suvremenike, ali i baštinske pisce. Podrazumijeva nekoliko dominantnih tematskih blokova, kako je to izvanredno analizirao Hrvoje Ivanković u članku *Mi, baščinci*.

Birao je tekstove koji su podrazumijevali barem dvije ravnopravne realnosti: onaj oficijelni, društveno dominantni simbolički sustav; i ovaj

drugi, simbolički sustav »izgubljenog zavičaja«, koji pripada prostoru i vremenu djetinjstva (osobnog ili kolektivnog).

Taj je dio svijeta pun emocija, zatamnjenih mjesta o kojima se ne govori, ali ih se jasno osjeća.

Carić je taj dvostruki plan, paralelne prisutnosti simboličkog i pred-simboličkog, tj. semiotičkog (kako bi to nazvala Julia Kristeva) pokušavao oživjeti na različite načine. Zajednički je nazivnik svih njegovih pokušaja, stalno afirmiranje drugog glasa.

No, ono što je osobito zanimljivo a tema je ovog referata, jest Carićevo kontinuirano vraćanje rodnom otoku, Hvaru.

U knjizi simbola stoji kako je »otok svijet u malom, potpuna i savršena slika kozmosa« u svim svojim suprotnostima. Upravo tako i Carić progovara o otoku. Otok je za Carića arhetipsko mjesto, na kojem se na kondenziran način p/r/okazuje odnos simboličkog i semiotičkog.

Carić je već – prisjetimo se – 1977. godine napisao svoju jedinu knjigu *Otok*, spajajući fakte i fikciju, prošlost, sadašnjost i budućnost.

U suradnji s Hvarskim pučkim kazalištem, amaterskim kazalištem, on je kao profesionalni redatelj realizirao niz predstava koje se igraju i dan-danas, a koje također ukazuju na paralelno a ravnopravno supostojanje fikcije i faksije, na istovremenost prošlog, sadašnjeg i budućeg (*Muke svetog Lovrinca, Ribanje i ribarsko prigovaranje, Gusarev Božić, Stori letrat, Hvarkinja, Šaka zemje*).

No, njegov hvarski opus opisuje i dva paralelna principa, dva paralelna glasa, koja žive i djeluju na otoku – muški i ženski princip, muški i ženski glas.

Carić je, u nekoliko intenzivnih godina, režirao »muške« i »ženske« predstave: one u kojima su protagonisti isključivo muškarci i one u kojima su protagonistkinje isključivo žene, baš kao što je strukturiran društveni život na Otoku. »Žensko« je najrazvidnije u predstavi *Stori letrat*, a »muško« u *Ribanju i ribarskom prigovaranju*.

Zanimljiv je i zaključni susret, dodir jednog i drugog svijeta posredstvom Ljubavi/Erosa (*Gusarev Božić, Hvarkinja*), ali i Smrti/Thanatosa (*Šaka zemje*).

Naglasit ću nekoliko bitnih točaka, na osnovi kojih je razvidna podjela, ko-egzistencija dva paralelna svijeta – svijet koji tematizira onaj društveni aspekt ljudskog bića, kao i onaj koji se tiče duboke intime.

Kao paradigmatički primjer koristit ću za analizu dva predloška: *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, po Petretu Hektoroviću Hvaraninu i *Stori letrat* sklopljen od pjesama Hvarkinje Lucije Rudan.

Tko god je živio na otoku zna kako društveni život otoka jest život na Pjaci. Svaki je dan otočanina ispunjen dvjema stvarnostima: životom u vlastitom domu, i životom i ulogom koju otočanin preuzima čim krene od kuće:

Muški je otok svijet ribanja, što je vezan uz dan i socijalne odnose.

Muški, simbolički princip, podrazumijeva akciju, kretanje, putovanje. Putovanje koje podrazumijeva društvenu funkciju, uključuje i propituje društvene odnose. Tijekom putovanja morem, svaki je muškarac Odisej. Onaj koji osvaja kako geografske prostore, tako i prostore starih znanja, tradicije, onoga na čemu je osjećaj zajedništva sagrađen.

Ženski, semiotički princip, jest onaj koji supostoji, ali koji nema javnu funkciju, onaj koji se ne umrežuje, već kao paralelni princip omogućuje otočaninu da na gotovo nevidljivi način biva podržan. Svaka je žena na Carićevu otoku ujedno i Penelopa, ona kojoj je prispodobivo »stajanje«, čekanje povratka odlutalih Odiseja.

No, i Penelopa, putuje. Svakodnevno putuje. Ali, njezino je putovanje specifično: ona putuje unutarnjim prostorima, unutar zidova vlastite kuće, u trenucima odmora od svakodnevnih obaveza, u trenucima dubokog počinka, noću.

Na navedeni je način Carić i uprizorio komade o kojima je riječ: U *Ribanju i ribarskom prigovaranju* muškarci putuju. Plove. *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, najpoznatije djelo Petra Hektorovića, tiskano je prvi put u Veneciji 1568. godine. *Ribanje i ribarsko prigovaranje* je epski spjev kojeg je Petar Hektorović posvetio svom prijatelju, hrvatskom vlastelinu Hijeronimu Bartučeviću. Ovo djelo spada u putopis tj. to je trodnevni izlet morem.¹ Tu su zapisane i lirske pjesme i balade *I kliče djevojka*, *Majka mu je lipo ime dela*, te čitav niz narodnih mudrosti, pitalica, poslovice.

Glumci su obučeni u odjeću koja ističe njihove društvene uloge. Jasno je i samim načinom oblačenja da postoji klasna razlika. Razvidne su različite uloge: uloge patricija i pučana, koji stupaju u međusobni dijalog, poštujući – doduše – poziciju drugog.

U *Storom letratu*, nasuprot navedenom, ni jedna od žena ne nosi odjeću koja upućuje na staleške tj. klasne razlike: sve su one u noćnim košuljama, u košuljama u kojima su izjednačene, u odjeći koja se oblači tek kada sunce zapadne, te kada Mjesec, kao princip ženskog, stupi na snagu.

¹ Sadržaj *Ribanja i ribarskog prigovaranja*: Hektorović piše prijatelju Bartučeviću da je odlučio provesti tri dana na moru radi odmora. Krenuo je s dva ribara, Paskom i Nikolom, a sa sobom su uzeli i sav ribarski pribor. Ribare. Po povratku se zabavljaju narodnim pitalicama. Na obali kuhaju ručak, te pogoste i druge kmetove. Dva ribara pjevaju Hektoroviću narodnu počasnicu. Dok su drugo jutro brodarili, Pasko zapjeva narodnu pjesmu *Kraljević Marko i brat mu Andrijaš*, a za njim Nikola *Kada mi se Radoslave*, koje Hektorović zapisuje. Nakon daljnjeg ribarenja i veslanja te ručka, zapjevali su kmetovi u dva glasa *I kliče divojka*. Predvečer odlaze do Nečujma gdje je neko vrijeme živio Marulić. Hektorović hvali Marulića i grad Split. Navečer se zabavljaju narodnim pitalicama. Treći dan, poslije šetnje Nečujmom i spominjanja slavni ljudi, nastavljaju ribolov. Hektorović spominje vrste riba. Na moru susreću Hektorovićevog znanca s društvom, u razgovoru spominju i Hektorovićevu kulu Tvrđalj. Nakon što su se rastali, ribari nastave veslati te pričaju stare priče koje Hektorović zapisuje. Predvečer ulaze u uvalu u kojoj su nakon večere nastavili pjevati i pričati priče. Hektorović, sjedeći uz obalu, razmišlja o siromašnim ljudima, koji u sebi imaju veliko bogatstvo uma. Nakon toga zahvaljuje kmetovima te zaželi da još dožive takvih dana.

Živjeti na otoku ne podrazumijeva nužno i odlazak na more: ribari su ti koji putuju morem, no brojne su otočanke koje gotovo nikada nisu prepustile tijelo moru. Za njih nije more, već zatvoreni prostor iza škura.

I muški i ženski otok jest okrenut sjećanju (Marin Carić je i inače volio svaki oblik djetinjstva, odnosno sjećanja). No, razlikuju se »muška« i »ženska« sjećanja, odnosno ona koja pripadaju simboličkom (muškom) sustavu i ona koja pripadaju semiotičkom (ženskom).

Muška su sjećanja ona reprezentativna, pripadaju društvenom, široj zajednici u cjelini. Ona su javno dobro: to su sjećanja na kolektivna kulturna dobra, o kojima se govori javno, koja se bilježe i ostaju temeljima tradicije.

To su važna, junačka zbivanja; *Ribanje i ribarsko prigovaranje* jest trodnevno putovanje i razgovor o »sitnicama koje život znače«, ali ta sjećanja su sjećanja označena i staleškim razlikama. Riječ je o sjećanju na ono što se nasljeđuje od davnina, koje uključuje i razgovor o ribama, o knjigama, opis putovanja... Muška su sjećanja ona koja bude osjećaj ponosa.

Nema tu mjesta za »žensku povijest«. Ne govori se o majci, noni, ocu, ili pak tovaru. Ženska su sjećanja ona sjećanja koja paralelno egzistiraju, koja uranjaju u najintimnije pore života, onog života koji se na otoku zbiva iza zatvorenih škura: sjećanja na minule dane djetinjstva.

Čitam Carićeve pripreme za rad na predstavi *Stori letrat*: na prvoj strani bilježi radnje koje je obavljala i njegova majka: oruđa i prostore u kojima se žene kreću, kao i njihove radnje: »umisit kruh, ispeć kruh, lušija, sušilo, peškarija, zvona crikve, lozje, levanda, kaduja, kamara od sponja, pogled kroz škure«... i na koncu, pod upitnikom stoji: »tonci«.

I sam je naslov (*Stori letrat*) zanimljiv u odnosu na smjer kojim se krećemo: u pitanju je stara izbljedjela fotografija, ona koja govori na drugačiji način negoli to čine riječi.

Carić je odabrao noć za vrijeme radnje, a prostor je označen dominantnim krevetom, prostorom »od sponja«. Žene u bijelim noćnim košu-

ljama, sa svijećom u ruci, prisjećaju se elemenata ženske povijesti: sebe u razdoblju djeteta, matere i oca, ženskih moći (čaranja, skidanja uroka),² kratkih ali snažnih momenata kada tijelo priziva užitak. No, i to ostaje nerealiziranom čežnjom.³

Sa svim već navedenim povezana je i forma. Sjetimo se na trenutak Lukacsa i njegove knjige *Duša i oblici*: svakom stanju duše pripada osobita forma, oblik koji je simptom unutarnje prinude.

Ili – možda još bolje – podsjetimo kako je o odnosu epskog i lirskog pisao Staiger: »Epskim se jezikom predočuje (...) Pokazuje. Epsko bi slikanje glasovima htjelo nešto razjasniti jezičnim sredstvima. Posvuda razjašnjavanje, pokazivanje, rad na zornosti. (...) Sve preobražavati u živo zbivanje, te ga tako prikazivati očima, kraljevska je povlastica epskog pjesnika (...) i stanje duše, pjesnik pretvara u pojave (...)«, (Staiger, 1996:90). Epski pjesnik »mišljenje predočuje kao zbivanje u prostoru (...) misli se gibaju amo-tamo, tako da često mislitelj vodi dijalog, pa i sam sa sobom« (Staiger, 1996:92).

Tako *Ribanje* pretpostavlja pripovijedanje, epsku formu koja na pojednak način tretira ljude i stvari.

² Riječ je o pjesmi Lucije Rudan *Nona mi je dvizola urok*:

(...) *E koliko je putih naša nona*
Tako kozi mliko vrotila
Pomogla mulu, ovci i ugoti,
I dicu izličila
Od zla oka
Od uroka (...)
Jer – ko će svaki čas do Fora!
I još pločat likora!

³ Navedeno je vidljivo iz teksta pjesme *Na toncima*:

Bože, kako je to doavno bilo!
Pasala su godišća i tonci od karnevala!
(...) pasala je i ona vela jubov (...)
A ona za nju nikad ni doznala...

Pjesnik koji sve predočuje i promatra, ne ostaje dugo u nutrini, on pogled okreće prema van, prema izvanjskom svijetu. Blizak mu je kako izvanjski svijet tako i svijet predmeta: pokazuje »sve što mu se od neizmjernog bogatstva života pokazuje oku: oružje, (...) ratnici, čudesne zemlje i ljudi, more, obala, životinje i biljke (...) umjetnine (...) radost mu pričinja već i puko imenovanje te da može reći: Tako to izgleda« (Staiger, 1996:93). Upravo to čini i Hektorović. Takav je svijet Carićevog uprizorenja »muškog« otoka: junačke pjesme, ribe, Tvardalj...

Stori je letrat pak lirska forma, lirska pjesma, kako po svom izvoru (isходиšte su lirske pjesme autorice Lucije Rudan), tako i po načinu scenskog građenja, tj. »tkanja« predstave. Lirsko podrazumijeva kondenziranu, kratku formu, no tim bogatiju emotivnim sadržajima. Ključno je emotivno sjećanje a ne činjenično pamćenje. Važno je ono neiskazivo, bjelina između redova.

I kao što tijelo ne živi samo u prostoru već i u vremenu, tako u lirskoj formi – u *Storom letratu* – žene putuju, ali kroz vrijeme. Putuju, dakle, u prošlo. U unutarnje. Ženski dio otoka putuje, dakle, tek noću: u sjećanje, u prošlost, u prostore nostalgije koja boli, nostalgije za događajima koji su minuli, i o kojima se progovara tek unutar zidova vlastite kuće.

Nostalgija je mjesto slatko-gorke boli, sjećanja na minule intimne trenutke.

I u jednom i u drugom komadu, važan element jest hrana, tj. priprema obroka. Svakom je otočaninu to jednim od ključnih simboličkih mjesta. Hrana se priprema na razne načine. Kada muškarci pripremaju hranu (a zna se da su otočani oni koji to rade sjajno!) to je društveni akt. Oni obično pripremaju hranu za »ekipu«, za društvo. To je situacija u kojoj je ponuđena hrana gozba, a na svakoj je fešti tj. gozbi ključan društveni element. Gozba se priprema kako bi se razgovaralo, kako bi se družilo, pa tako to ostaju posebni, izuzetni trenuci – u cilju kojih se pripremaju i izuzetni obroci.⁴

⁴ Pa tako poantira stihovima: »Ja bih želio sebi, rodjače primili, da bi mi taki dni često dohodili«.

Ženska je priprema hrane pak ona koja je uobičajena, nije praznička. To su obroci koji nisu iz društvenog aspekta posebno zabilježeni. Jela koja se pripremaju svakodnevno, unutar zidova otočkih kuća, često su skromna jela, dotaknuta oskudicom.

(*Ala ribe*

*...već odovna u selu
Ni ni za lik ribe bilo!
Do garla je došlo zeje
I maništra i fažol,
I juto je već potriba
Da i koju riba
Dopliva na stol...
Ma tuko već poč i doma:
Čistit sardele
Parćat gradele
I naložit,
Iz poja će doć muški
Trudni i glodni
I vajo njin dat čogot založit...*

Nevera

*..I onda se prosu grad,
Kako da pado savura.
Mat je plakola,
Nona je plakola, i mi dica...
A kad je nevera pasala,
Otac je rekao žalosno i muklo:
'Sve je potuklo!
Ni dvo zorna nisu ostala...
Santa Barbara, San Simon...!)*

O takvim trenucima, o trenucima oskudice, brige, bolnih gubitaka – svjedoče pjesme Lucije Rudan koje je Marin osobito volio. Pa i u onim

trenucima kada se tematizira »fešta«, u ženskom se komadu razotkriva koliko je potrebno samoodricanja, koliko stoji truda svaka od prazničkih fešti.

Carić je afirmirao i nosio u sebi i jedan i drugi glas. I muški i ženski otok. U mnogim je elementima baš ta »ženska povijest«, majčina linija, koja je samozatajna, pa tako i tajna, njemu bila bliskom.

Oba se otoka, muški i ženski, rijetko kad dodiruju, spajaju.

Često su i dan-danas muške i ženske aktivnosti otočana i otočanki razdvojene: muškarci pjevaju u klapama, žene ostaju doma. Muškarci i žene na različite se načine druže, okupljaju se oko različitih povoda.⁵

No, ima jedno mjesto u kojemu se okuplja, dodiruje i jedna i druga povijest: i ona »slaba« i ona »jaka«.

O tom mjestu spoja svjedoči posljednja Marinova »otočka režija«: *Šaka zemje*, nastala na podlozi stihova Jure Franičevića. To je predstava u kojoj igraju i muškarci i žene, u kojoj se okupljaju u cijelosti i muški i ženski ansambl Hvarskog pučkog kazališta.

Tu bih predstavu dodala kao završnu maloj trilogiji koju je režirao.

Ribanje i ribarsko prigovaranje prvi je dio trilogije, »muška predstava«, koja se naslanja na veliko ime hrvatske književne baštine, na jedno od ključnih mjesta hrvatske književnosti – vlastelina Petra Hektorovića Hvaranina.

Druga je »ženska predstava«, *Stori letrat*, nastala na osnovi stihova koje je napisala žena, umirovljenica, prisjećajući se dana svoga otočkog djetinjstva.

⁵ U ovoj sam se kratkoj analizi Carićeva »otočkog« opusa zadržala dakle na dvije predstave: *Storom letratu* i *Ribanju*, namjerno preskačući *Hvarkinju* Martina Benetovića Hvaranina, kao i *Gusarev Božić* hvarskog biskupa Slobodana Štambuka.

A treća je, završna predstava, ona koja tematizira Thanatos.

Thanatos je ta snaga koja spaja suprotnosti, u smrti se nalaze oba opozitna principa – i muški i ženski.

Smrt je mjesto gdje se susreću muški i ženski svijet otoka. Ujedno je to i posljednja predstava koju je Marin radio s Hvarskim pučkim kazalištem.

Ovo ću izlaganje završiti stihovima Jure Franičevića-Pločara:

*Umi je kantat ko tičica
Umi je rikat ko stari tovar
Umi je predikat
Umi je sve špjegat
Umi je nasmijat svit
I umi je
Umi je umrit (...)*

*(...) Niko reče pokoj mu duši
Koji je lipi lavur učini
Ma na zadnju i to izduši
Čovik je bi i već ga ni...*

LITERATURA

Carić, Marin, *Predavanje o režiji* (u rukopisu)

Carić, Marin, *Engleske bilješke* (u rukopisu)

Carić, Marin, *Otok*, Zagreb, 1977.

Carić, Marin, *Teži posao*, SLUK 1997., DK u Osijeku 1997.

Franičević, Jure, *Šaka zemje*, Split, Čakavski sabor, 1977.

Hektorović, Petar, *Ribanje i ribarsko prigovaranje*, Zagrebačka stvarnost, Zagreb, 1995.

Ivanković, Hrvoje, *Mi, baščinci*, Kazalište, Zagreb, 2000.
Ivanković, Hrvoje (ur.), *Marin Carić*, monografija, Zagreb, 2011.
Lukacs, Gyorgy, *Duša i oblici*, Beograd, Nolit, 1973. (prevela Vera Stojić)
Staiger, Emil, *Temeljni pojmovi poetike*, Zagreb, 1996. (s njemačkog preveo Ante Stamać)
Rudan, Lucija, *Stori letrat*, redateljska knjiga Marina Carića.

»MALE« AND »FEMALE« ISLAND OF MARIN CARIĆ

A b s t r a c t

Marin Carić has thoughtfully selected his directorial oeuvre, which is marked by antithetical realities, mirror relationships, parodied Doppelgangers, parallel narrative strands. What is specially interesting is his consistent return to the native island of Hvar. The island in his oeuvre becomes an archetypical place used to lay bare the relationship between the symbolic and the semiotic in a condensed manner. In cooperation with Hvar Public Theatre, Carić has realized a series of stage productions which are still being performed, and which indicate the simultaneous existence of fiction and faction, a parallel existence of the past, present and future. His Hvar oeuvre is also inscribed with two parallel principles, two parallel voices which live and work on the island – the »male« and »female« principle, the »male« and »female« voice. In several intensive years of his work, Carić directed »male« and »female« plays: those with specifically male and those with specifically female protagonists, which mirrors the way in which social life on the island is structured. What is also worth noting is the final meeting of these two worlds, their contact-point realized via Eros and Thanatos.